

DEN BLÅ JUVELEN PÅ FÅRÖ

Fårö på norra Gotland har en mycket säregen och vacker natur som på många sätt är unik för Sverige. För bara några årtionden sedan kunde man dessutom uppleva något här som i dag är ouppnåeligt i Sverige, häckande blåkråkor.

TEXTER Magnus Rignell

Under julveckan 1931 drabbades Östersjön och inte minst Fårö av en kraftig orkan som gick hårt fram över ön och ödelade stora delar av öns skogar, särskilt i den sydvästra delen. Träden togs visserligen tillvara till viss del, med det återstod rikligt med vindfällen, torra toppar och uppvälta stubbar. I denna miljö frodades givetvis ett rikt insektsliv – insekter utgör blåkråkans stapelföda. Med största sannolikhet fanns det blåkråkor på Fårö redan 1930 och då på östra delen av ön. De spred sig sedan till den västra delen av ön efter stormen. Även på Gotska Sandön och på själva Gotland lär blåkråkan ha funnits och till och med häckat under 1930- och 1940-talet.

På Fårö häckade blåkråkan sedan från 1936 till 1967. Därefter har det inte observerats någon häckning i Sverige. Under perioden 1970-2012 har 225 individer observerats, men numera är blåkråkan endast en sällsynt gäst och vissa år under 1990- och 2000-talet saknas det helt observationer.

Kai Curry-Lindahl beskriver mötet med blåkråkan på Fårö i Svenska Turistföreningens årsskrift 1966 så här: "Då blåkråkan breder ut vingarna i solgasset för att flyga över heden eller hasta mellan tallar, ter det sig som ett färgsprakande fyrverkeri. Och då blåkråkan omedelbart efter ankomst i slutet av maj eller början av juni utför sina fantastiska flyg lekar, blir effekten enastående. Det är nästan en överklig syn att i detta torftiga hedlandskap se en ►

Karta 1. Blåkråkans utbredning på Fårö mellan 1936 och 1967.

”så förtrollande vacker, exotisk uppenbarelse utföra sina konststycken.”

BLÅKRÅKORNA PÅ FÅRÖ var troligtvis inte en gammal restpopulation från det svenska beståndet utan nyinvandrade fåglar från Baltikum, där arten vid den här tiden kraftigt ökade i antal.

Den första dokumenterade häckningen skedde alltså 1936, men självklart kan tidigare häckningar ha skett utan att de upptäckts då arten är mycket skygg i närheten av boet. Därefter ökade antalet häckande par successivt för att nå det högsta antalet 1951 – 14 häckande par (se tabell 1). Sammanlagt konstaterade man från och med 1936 180 häckningar i 73 olika hålträd. Efter den sista häckningen 1967 sågs blåkråkor regelbundet på Fårö en bra bit in på 1970-talet. Sedan dess har endast ströobsar gjorts på Fårö – senast 2008 vid Bondans på norra delen av ön.

Häckningarna skedde inom ett cirka åtta kvadratkilometer stort område på västra och mellersta delen av ön, runt gårdarna Dämba, Ödehoburga, Kalbjärga och Lansa/Marpes (se karta 1). Under åren 1946-1956 ringmärktes dessutom 23 boungar på Fårö. Tyvärr ledde detta inte till några återfynd – något som skulle ha gett mer information om Fåröpopulationen.

FOTO: KARIN JANSSON/GOTLANDS MUSEUM

Blåkråka på Fårö med föda till ungar, 30 juli 1961.

”Efter den sista häckningen 1967 sågs blåkråkor regelbundet på Fårö en bra bit in på 1970-talet.

FLERA AV DE 73 boträden avverkades, trots att de fortfarande användes av blåkråkorna. Detta gjorde att mästerlotsen Haldur Wigsten, som då bodde vid Norra Gattet på Fårö och som intresserat sig för blåkråkorna, väckte tanken på att träden skulle skyddas. 1961 köpte Svenska Naturskyddsföreningen 49 tallar spridda över södra och västra Fårö för sammanlagt 865 kronor. Dessa träd fick också lagligt skydd genom att länsstyrelsen naturminnesförklarade träden.

Under åren 1961-1970 köpte föreningen ytterligare cirka tio träd i samma områden, och 1965 tog man fram en förteckning över alla träd. I samband med köpen upprättades köpekontrakt med markägarna innehållande köparens namn, fastighetsbeteckning, skiftets läge, trädets ungefärliga växtplats och den sammanlagda köpesumman. Kontraktet innehöll också en punkt om att trädet kunde fällas om det inte längre kunde tjäna sitt ändamål (vid ett vindfällle bröts trädet ofta vid bohålet).

Om du idag är ute och letar i de gamla blåkrå-

kemarkerna på Fårö kan du fortfarande hitta cirka 30 träd som är märkta med en numrerad aluminiumplatta och ett anslag som vädjar till markägaren att inte fälla trädet. Sedan tallarna köptes in har de inventerats vart femte eller tionde år av Naturskyddsföreningen på Gotland. Trots att det idag inte häckar några blåkråkor i träden fungerar de som bostäder åt främst skogsduvor och starar.

Trots att det som mest häckade 14 par på ön var blåkråkan aldrig särskilt vanlig. Det vittnar flera Fåröskildrare om. Det finns många beskrivningar av hur man fick leta i dagar innan man fick en skymt av fåglarna.

POPULATIONEN PÅ FÅRÖ var en så kallad randpopulation och en utstickare av den baltiska populationen. Drabbas en art av förändringar i exempelvis övervintringsområdena är det oftast stammen i de perifera delarna av utbredningsområdet som minskar först. Idag kan man se en trend där blåkråkan minskar som häckfågel i land efter land i Europa.

FOTO: LARS PETERSSON

Blåkråka är numera en rar fågel i Sverige.

Träd nummer 14 bär en skylt till minne av blåkråkornas häckning.

Holkar ska råda bot på bristen på bra häckningsträd.

Tabell 1. Antal häckande par blåkråkepar på Fårö 1936-1967

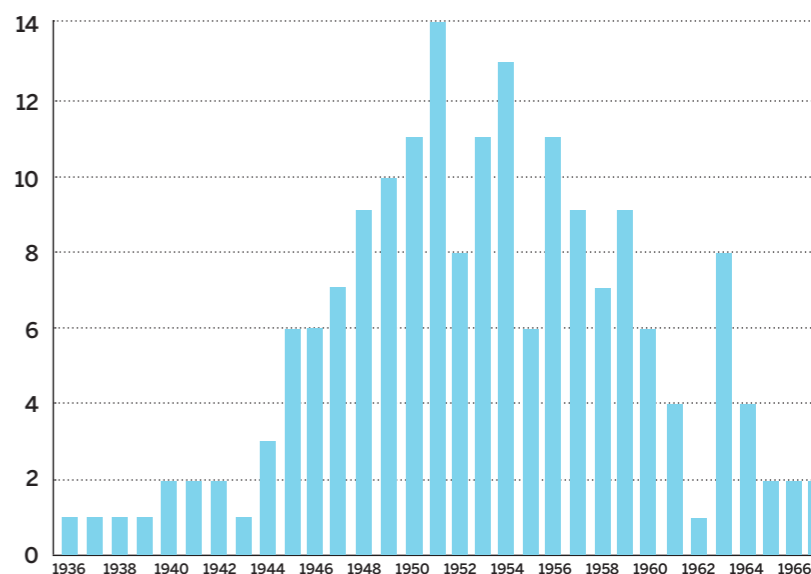

FOTO: MAGNUS RIGNELL

I den här tallen häckade det sista paret blåkråka på Fårö.

FOTO: MAGNUS RIGNELL

En annan typisk häckningsmiljö för blåkråkan.

En huvudorsak till blåkråkans minskande population är att den löper stor risk att förgiftas under övervintringen i Afrika, genom det omfattande bruket av DDT mot artens stapelföda, gräshopporna.

Blåkråkan övervintrar i stora delar av det sub-sahariska Afrika med tyngdpunkten i södra och östra Afrika. Den flyttar till sina vinterkvarter i augusti-september, ibland in i oktober, och återkommer till sina häckningsområden i april-maj.

Även bekämpning av insekter med andra gifter, liksom avmaskning av lantbruksdjur inom häckningsområdena bidrar, eftersom detta leder till sämre födotillgång. En annan huvudorsak är att det gamla kulturlandskapet försvinner, något som idag sker även i Östeuropa.

Minskningen förstärks ytterligare av det allt mer maritima klimatet, ett rationellt skogsbruk som slår ut åldriga, insektsrika skogar med kvarliggande vindfällan, ett ökat rörligt friluftsliv och exploatering av områden för bebyggelse. Till detta kan läggas en eventuell konkurrens med andra fågelarter om de allt färre bohålen samt förföljelse genom jakt, fångst och äggplockning.

DET ÖKADE TRYCKET från turismen och att fritidsbebyggelsen brett ut sig anses på vissa håll på Fårö ha varit huvudorsaken till artens tillbakagång och försvinnande från ön. Det fanns till och med en tid då en skylt från huvudvägen pekade upp mot Norra gattet och förkunnade ”Här finns blåkråkan”. Bristen på boträd har också förts fram som en orsak till att Fåröpopulationen försvann. På 1940 och 1950-talet minskade antalet spillkråkor kraftigt på ön, vilket kan ha gett upphov till ett färre antal boträd. En annan förklaring kan vara att sågverken försvann från ön. Därmed försvann också de insektsrika sågspånshögarna, som utgjorde en viktig födoplats för blåkråkorna. Dessa faktorer torde dock endast haft en smärre inverkan då blåkråkan minskar inom hela utbredningsområdet.

En förutsättning för en framtida återinvandring av blåkråkan torde vara att återstående öppna landskap med extensivt jordbruk bevaras samt ett fortsatt skydd av boträden. Införskaffande av nya potentiella boträd kan också vara en viktig åtgärd. Uppsättning av holkar på Fårö samt Gotska Sandön kan också underlätta en återetablering. I linje med detta sattes under 1990-talet fem holkar upp på olika platser inom det gamla häckningsområdet, på initiativ av en privatperson. Viktigast dock är att genom internationellt samarbete minska användningen av gifter i Afrika och på häckplatserna i Europa samt att det gamla kulturlandskapet i artens kärnområden fortsätter att skötas.

BLÅKRÅKAN ÄR DOCK främst en savannernas fågel,

som för sin trivsel kräver ett torrt, solmättat sommarklimat – ett sådant som en stor del av Sverige kunde stå till tjänst med för bara några decennier sedan. Klimatet har efterhand fått en mer och mer maritim prägel i Sverige; ostadiga, solfattiga och allt fuktigare somrar sätter numera sin prägel på klimatet. Östeuropa väntas dock få både varmare och torrare somrar jämfört med idag. I A *Climatic Atlas of European Breeding Birds* förväntas blåkråkan gå tillbaka i Sydosteuropa men samtidigt sprida sig norrut till Finland och nordvästra Ryssland.

Det mer maritima klimatet och det faktum att arten fortsätter att minska i angränsande områden och även inom kärnområdena i Europa gör att en återkolonisation i Sverige och på Fårö tyvärr känns långt borta. **44**

Källor:

Curry-Lindahl, K. 1966. *Årsskrift Gotland*. Svenska turistföreningens årsskrift 1966. Esselte AB. Stockholm. S.: 248-249
 Durango, S. 1946. Blåkråkan *Coracias garrulus* i Sverige. *Vår Fågelvärld* 5:145-190.
 Huntley et. al. 2007. *A Climatic Atlas of European Breeding Birds*. Lynx Edicions
 Landin, B.-O. Brusewitz, G. 1982. *Naturvandringar på Fårö*. Almqvist & Wiksell Förlag AB. Stockholm. Sid: 105-116.
 Lekander, A. 1997. *Blåkråkan och Naturskyddsföreningens tallar på Fårö*. Natur på Gotland. 1:5.
 Reuterskiöld, H. Wahlbäck, M. *Länsstyrelsens i Gotlands län resolution rörande fridlysning av naturminne*. Visby. 1961.
 Tyrberg, T. 1988. Rev. Martin Tjernberg 2005, 2010. *Artfaktablad – Coracias garrulus Blåkråka*. ArtDatabanken. Uppsala.
 Wigsten, H. 1942. Blåkråkan som häckfågel på Fårö. *Vår Fågelvärld* 4:49-55
 Wigsten, H. 1955. Blåkråkans *Coracias garrulus* levnadsvanor på Fårö. *Vår Fågelvärld* 14:21-44.

FOTO: LARS EDENIUS

Kartan visar blåkråkans utbredningsområde och övervintringskvarter i Afrika.

KARTA: NIKLAS ARONSSON

Blåkråkan vanlig i Sverige förr

Blåkråkan minskar i nästan alla länder. Förr var det en vanlig fågel även hos oss – så vanlig att man byggde holkar åt den.

Tidigare var blåkråkan en utbredd häckfågel i de södra och mellersta delarna av Sverige. Den äldsta beskrivningen är ifrån Skåne 1655. Källa: Hartman, C. 1859. Strödda bidrag till Skandinaviens Fogelfauna, Stockholm. Den förekom då främst i de östliga landskapen, norrut till ekens nordgräns (den nordligaste kända häckplatsen var belägen vid Tierp, Uppland). Linné omnämner arten i sina föreläsningar om djurriket som han höll 1748 med följande kommentar: ”Hon finns mest i Skåne och annars uti Uppland, fast ej där till sådan

myckenhet.” Under 1800-talet fanns blåkråkan främst i landets södra delar upp till Mälardalen. I det klassiska verket Skandinaviens fauna, Foglarna I & II av Sven Nilsson står så sent som 1858 följande: ”Blåkråkan träffas om sommarens parvis i de flesta löfskogar i de södra och mellersta Sverige. Ärven på Djurgården vid Stockholm ser man henne. Mellan Örebro och Westerås träffas hon talrik...”

Att blåkråkan på sina håll var talrik framgår också av det faktum att man i skriften Om konstgjorda fogelbon från 1870 av August Emil Holmgren kan hitta en beskrivning av blåkråkans holk med noga angivna mått. Det är svårt att uppskatta antalet par under denna tid, men förmodligen rör det sig om minst flera hundra och kanske till och med tusentals par.

Under 1800-talets slut sjönk sedan det

svenska blåkråkebeståndet hastigt och vid sekelskiftet var fågeln redan sällsynt. Den häckade dock sporadiskt i de östra delarna av södra Sverige fram till 1940-talet. Den sista bekräftade häckningen på fastlandet skedde i Småland 1943. En obekräftad häckning kan också ha skett vid Ravlunda i Skåne 1960 då observationer av adulta och juvenila fåglar gjordes i området under juli månad samma år. Idag uppskattas världspopulationen till mellan 100 000 och 500 000 individer. Av dessa finns den absoluta merparten i Europa och då framför allt i öst. Populationstrenden är nedåtgående, främst i norr. Nästan alla europeiska populationer minskar och i flera länder finns numera ytterst få par.